

enunciat : 1.º quia verbum est id, quo utimur ad iudicia exprimenda : 2.º quia omne verbum significat aliquid cum respectu ad aliud tamquam subjectum, sive id fiat per modum affirmationis aut negationis, ut contingit in indicativa oratione, sive id fiat per modum simplicis enuntiationis, ut in optativa et aliis contingit. Unde si τὸ *enunciat* accipiatur pro simplici enuntiatione, pertinet ad naturam vel essentiam verbi, si vero accipiatur pro enuntiatione iudicativa, erit potius quasi attributum primum verbi, quatenus per *solum* verbum iudicia exprimuntur, non per *omne* verbum, ut patet in optativa oratione ⁴.

Inter verba præcipuum locum obtinet verbum *esse*, quandoquidem in quolibet alio verbo quasi involvitur et includitur: sic, dum dico: *Petrus studet*, idem logicè audit ac si dicerem: *Petrus est* studens. Unde ajunt quidam, ipsum non primitivum tantum, sed *unicum* existere verbum pro iudicio significando.

Porro verbum hujusmodi duplicem obtinet significationem, *absolutam*, nempe, et *relativam* seu *copulativam*; quarum prima ipsi congruit, dum rei existentiam significat et exprimit, ut dum dicitur: *mundus est*, id est, *existit*, vel *est existens*. Secunda vero, dum convenientiam prædicati cum subjecto significat, ut si dicam: *mundus est perfectus*.

SCHOLIUM

Simplex enuntiatio cum iudicio confundenda non est, quamvis, ut plurimum seu communiter, pro eodem sumantur, quia frequentissime iudicium includit ex exprimit. Siquidem in rei veritate et in rigore logico, iudicium affirmat vel negat, rem inesse alteri: ex. g., dum dico: *Petrus studet*, τὸ *stu-*

⁴ Exposita a nobis definitio nihil fere differt ab ea, quam Aristoteles proponit, dum ait: «Verbum autem est, quod adsignificat tempus, cujus nulla pars significat separatim, et est semper nota eorum, quæ de altero prædicantur». *Periherm.*, lib. 1, lect. 4.^a

det exprimit, studium per verbum significatum Petro revera inesse; ast vero dum dico: *utinam Petrus studeret*, studium per verbum significatum percipio et exprimo cum respectu ad Petrum tamquam ad subjectum, sed cui inesse opto, non *affirmo*: unde hic est simplex enuntiatio, non iudicium. Fortasse si Balmes cum recentioribus aliis doctrinam hanc præ oculis habuissent, non adeo acriter circa naturam verbi decertassent.

CAPUT SECUNDUM

DE PERCEPTIONE EJUSQUE ADJUNCTIS

Res quælibet eatenus termino vocali vel scripto significatur exterius, quatenus interius in mente ex vi perceptionis existit repræsentatio quædam intellectualis ejusdem; quæ quidem repræsentatio dicitur a logicis terminus *mentalis*, et definitur: *Signum formale rei mente perceptæ*, quia rem repræsentat per modum similitudinis, non connexionis. Nuncupari etiam solet: *ratio rei*, *notitia*, *notio*, *conceptus*, *idea*, easdemque patitur divisiones ac terminus vocalis. Ast vero, quoniam Logicæ proprium est, terminos, tum quatenus mentales, tum quatenus iudicii elementa constituunt, considerare, cum simplex perceptio ad iudicium ex sua natura ordinetur, agere oportet: 1.º de generali enumeratione terminorum *mentalium*, sive de *Categoriis*, quibus rerum notiones et conceptus ad quædam capita revocantur; 2.º de eisdem per respectum ad iudicium, id est, de *universalibus*, quibus continentur res, quatenus *prædicabiles*; 3.º de proprietatibus generalibus terminorum; 4.º de iis, quæ juvant rectam rerum perceptionem.

ARTICULUS PRIMUS

De Categoriis.

§ I

De Categoriis in genere.

Categoriæ, quæ et *prædicamenta* nuncupari solent, sunt: *suprema genera eorum, quæ de alio prædicari possunt*. Nimirum, res omnes, quæ de aliquo propositionis subjecto prædicari vel enuntiari possunt, collocantur et continentur sub aliqua notione universalissima, quæ sit genus vel species, ut hæc prædicata: *magnus, parvus, numerus, octavus*, continentur suo generico conceptu quantitatis.

a) *Categoriæ* velut index generalis et ordinatus dici possunt, et omnium notionum, et omnium finitarum rerum, quatenus intellectui nostro cognoscibiles sunt; et ideo *categoriæ* rerum amplectuntur *suprema genera*, sub quibus ordinate et suo loco continentur omnia, quæ noster intellectus percipit et cognoscit.

b) Cum *categoriæ* sint, ut diximus, quasi ordinatum et bene dispositum systema, necesse est, ut in illis et unitas et multiplicitas inveniantur, hoc enim ordinis idea postulat; omnes enim et singulæ *categoriæ* in se peculiarem entis modum includunt, seu quamdam entis in communi determinationem. Est ergo ens *categoriarum principium*, et in hoc una est omnium philosophorum sententia; in omni enim *categoria* conceptus entis includitur, et ipsa *categoria* nihil aliud est quam entis in genere determinatio seu modificatio.

c) Non autem omnes in *entis* notione, ut principium *categoriæ* consideratur, conveniunt. Kant, Rosmini et alii recentiores philosophi *categorias* ab ente derivari dicunt, quatenus ens ad exprimendas *judicii universales formas* inservit

et subjecti cum prædicato relationes possibles. Juxta Hegel, ens *categoriæ principium* est ens idea, seu ens, quod simul sit *res* et *idea*, ens objectivum et subjectivum. Gioberti asserit, Deum vel ens divinum principium esse omnis *categoriæ*, et ipsummet primam *categoriæ*, quatenus secundas *categorias* creat et producit extra se. Aristoteles vero, Albertus Magnus et præcipue S. Thomas dicunt, principium et fundamentum constitutionis et divisionis *categoriæ* esse ens reale, non autem ens, quatenus significat *judicii formam* et relationes possibles inter subjectum et prædicatum. « Ens, ait D. Thomas, duobus modis accipi potest: secundum quod significat rei entitatem, et habet decem prædicamenta, et sic ens nihil aliud est quam ipsa res. Alio modo, secundum quod significat propositionis veritatem, veritatis enim signum per *est* exprimitur, sicut falsitas per *non est*, et sic *ens* nec rei entitatem denotat, nec habet decem prædicamenta ».

Si ergo *categoriæ* nec simplices notiones intellectuales et subjectivæ sunt, nec inter subjectum et prædicatum relationes possibles, multo minus entia rationis dici possunt, cum enti rationis *categoriæ* nullo modo conveniant, imo cum prædicamenta enti rationis sint opposita: ait enim S. Thomas: *In nullo prædicamento ponitur aliquid nisi res extra animam existens; nam ens rationis dividitur contra ens reale per decem prædicamenta*.

d) Cum *categoriæ* sint, ut diximus, velut index rerum ordinatus, unitas et varietas in illis elucent, ut ordinis idea exigit: unitas autem ab ente, ut dictum est, constituitur, quod est principium et fundamentum *categoriæ*, quamvis ipsum ens non sit *categoria*; varietas vero et classificatio sic fieri debet: ut 1.º una alteram non includat, *categoriæ enim primo et per se diversæ* sunt, ut ajunt scholastici. 2.º Classificatio integra esse debet et perfecta, ita ut omnis res finita, omnis objectiva ratio inter *categorias* suum quæque locum proprium habeat, prout rei naturæ conveniat.

Denique, quamvis *categoriæ notio* et definitio ad Logicam spectent, tractare vero de ipsamet *categoria*, hoc est, de sub-

stantia, quantitate, etc., ad Metaphysicam pertinet; dicit enim Albertus Magnus: *Metaphysica agit de categoriis secundum rem, et secundum quod sunt naturæ quædam et partes entis.*

§ II

De Categoriiis in specie.

Decem categoriæ ab Aristotele assignantur: *Substantia, quantitas, relatio, qualitas, actio, passio, quando, ubi, situs, habitus.* Quorum aliquam notionem, ac præcipuas divisiones breviter trademus, in eorum præsertim gratiam, qui ad Theologiam intendunt; ea tamen omittam, de quibus in Ontologia redibit sermo.

Itaque,

1.º *Substantia:*

a) Dividitur in primam et secundam. *Prima* dicitur ea, quæ individua est et singularis, ut *Socrates*. *Secundæ* dicuntur genera et species, ut *animal, homo*. Unde *secunda* substantia de prima tamquam subjecto prædicari potest, ut dum dicitur: *Socrates est homo*; de subjecto, inquam, logico, non physico, nam subjectum *physicum* est, cui res inest tamquam accidens, *homo* autem vel humanitas Socrati non inest per modum accidentis.

b) Quædam proprietates, vel potius attributa logicalia substantiæ assignantur, quorum hæc sunt præcipua:

1.ª *Non inhærere subjecto.*

2.ª *Non habere contrarium proprie sumptum.* Contraria etenim ea proprie dicuntur, quæ ab eodem subieto sese excludunt, ut amor et odium; substantia autem excludere nequit aliam a subjecto, cum subjecto non inhæreat.

3.ª *Esse subjectum contrariorum;* quæ proprietas ex præcedenti consequitur. Siquidem, quia illa non inhæret, sed est subjectum, cui inhærent accidentia, oppositas modificationes recipere potest.

4.ª *Non suscipere magis et minus.* Eadem namque substantia intendi aut remitti nequit, qua talis, seu fieri *magis* vel *minus* substantia, secus ac quædam accidentia, quæ intendi ac remitti possunt, ut *amor, amicitia*.

c) Philosophorum quidam ajunt, Deum ad categoriam substantiæ pertinere, alii vero inficiantur. Quæ disputatio nominis, potius quam rei, nobis videtur. Itaque, si nomen *substantia* accipiatur, prout significat unam e categoriis, vel supremum genus complectens determinatam seriem generum et specierum, vel quod in idem reddit, si accipiatur substantia, quatenus significat modum seu determinationem entis, Deus denominari non potest substantia, quia nec genus aut speciem substantiæ, nec modum seu determinationem essendi constituit, atque, ut apposite ait D. Thomas, «Deus est principium totius esse». Si vero præfatum nomen accipiatur quoad id, quod perfectionis est in substantia, et quatenus significat ens, quod in se et per se existit, Deo perfectissime congruit ratio substantiæ, quia non solum inhærentiam subjectivam excludit, ut substantiæ creatæ, sed dependentiam quoque absolutam ab omni alio, atque in se continet et superexcedit omnes substantias, quia, ut bene habet idem D. Thomas, «per hunc modum est mensura substantiarum omnium».

2.º *Quantitas:*

a) Ratione, experientia ac communi sensu testibus, quantitas est modus a corporea substantia inseparabilis, ratione cujus præfata substantia extenditur vel distribuitur in varias partes, sive habet 1.º *pluralitatem partium*: 2.º *extensionem localem*, seu naturalem exigentiam ad occupandum determinatum locum: 3.º *impenetrabilitatem*, quia ita locum occupat, ut secum in eodem loco corpus aliud non patiatur: 4.º *divisibilitatem*, quatenus ratione quantitatis substantia corporea in partes dividi potest: 5.º *mensurabilitatem*, quatenus res *extensæ* mensurari possunt

b) Quantitas vel est *permanens*, cujus partes simul existunt; vel *successiva*, cujus partes non simul, sed una post

aliam existunt, ut dies constat horis, quæ sibi succedunt. Permanens est vel *discreta*, cujus partes disjunctæ existunt, ut *numerus quinarium* hominum; vel *continua*, cujus partes invicem unitæ existunt; hæc subdividitur in *lineam*, quæ est extensio in longum, *superficiem*, quæ est extensio continua in longum et latum, et *corpus*, quod est extensio in longum, latum et profundum. Hæc porro notio congruit corpori *mathematico*, non corpori *physico*, quod, quæ tale, non constituitur per extensionem nudam, ut vult Cartesius, sed est substantia materialis, quæ per extensionem modificatur.

c) Proprietates quantitatis, quatenus categoriam constituit, sunt: 1.^a *Non habere contrarium proprie dictum*; nam contraria ea proprie dicuntur, quæ a subjecto se mutuo pellunt; ast vero quantitas ex seipsa non est activa, sed potius iners. 2.^a *Non suscipere magis et minus*, una enim quantitas *major* aut *minor* alia dici quidem potest, at non proprie dicitur *magis* quantitas. 3.^a *Esse fundamentum æqualitatis et inæqualitatis*.

d) Præter quantitatem sensu proprio acceptam, de qua hucusque, est et alia quantitas, quæ *metaphorica* dicitur, et significare potest tum præstantiam naturæ, tum virtutem agendi, ut si dicatur, quod virtus activa Dei est *major* virtute agendi creaturæ.

3.º Relatio:

De relatione paulo fusius agemus, tum quia non amplius de ea occurret sermo, tum et præsertim quia ejus notionem exactam habere plurimum interest his, qui ad Theologiam animum intendunt. Itaque,

a) *Relatio* in genere est *ordo seu respectus unius rei ad aliam*. Unde omnis relatio complectitur subjectum, fundamentum et terminum. *Subjectum* relationis dicitur res, quæ ad aliam refertur, ut in relatione paternitatis homo-pater est subjectum. *Fundamentum* est ratio, propter quam una res aliam respicit, ut nativitas vel generatio in relatione paternitatis. *Terminus* est id, quod respicitur a subjecto, ut in pater-

nitate *filius* est terminus, quia est id, ad quod terminatur paternitas: subjectum et terminus dici etiam solent *extrema* relationis.

b) Prædictus ordo vel respectus unius rei ad aliam, si inest rebus extra mentem positis, relationem *realem* constituit, si secus, relationem *rationis* seu logicam. Quæ in re Stoici, Nominales cum aliis bene multis nullam *realem* relationem in creaturis agnoscunt, merito refragantibus aliis, quibus assentimur. Unde sit

THESIS

Existunt in rebus veræ relationes reales, ac proinde non omnes relationes entia rationis sunt.

* Prob. Relatio est realis, si existat ante actum intellectus eam percipientis, entia enim rationis ea sunt, quæ actum intellectus consequuntur; atqui ante omnem actum intellectus una res aliam respicit, seu ad aliam refertur; ergo. Minor patet; siquidem ante omnem intellectus *actum* pater vere et realiter est pater hujus hominis: similiter ante omnem intellectus actum, et nemine cogitante, columna est æqualis alteri, quandoquidem ad hoc, ut exurgat præfata æqualitas, sufficit quod utraque hanc determinatam quantitatem habeat.

c) Porro, realis relatio vel est *increated*, id est, *ordo vel respectus unius divinæ personæ ad aliam*, de qua Theologi; vel *creata*, quæ est *realis ordo vel respectus unius rei creatæ ad aliam, vel ad Creatorem*. Hanc dividebant Scholastici in relationem secundum *esse*, et relationem secundum *dici*. Prima est *purus respectus ad terminum*, ita ut in proprio conceptu nihil substantiale et absolutum exprimat, ut paternitas. Secunda est, quæ simul cum respectu ad aliud exprimit rem absolutam, cui inest, ut pars includit respectum ad totum, anima significat quidem rem absolutam, sed simul includit ordinem ad corpus, cui unitur. Relatio secundum *esse*, si sit realis, est relatio *prædicamentalis*, quæ definiri potest: *accidens reale consistens in respectu unius rei ad aliam*. Relatio

vero secundum *dici* affinis est transcendentali, quæ est *ordo seu respectus inclusus in ipsa rei natura et ab ea indistinctus*, ut anima ad corpus, intellectus ad objectum intelligibile, creatura ad Creatorem, etc., ordinem transcendentalem dicunt. Dicitur *transcendentalis*, tum quia in omnibus fere rebus reperitur, tum quia ab ipsa re, quæ refertur, realiter non distinguitur, ita ut si accipiatur cum præcisione a subjecto vel re, quæ refertur, est relatio rationis; si autem accipiatur pro re *relata*, tunc non solum est realis, sed est ipsa essentia rei, et substantia est sepænumero, ut pars, anima, creatura. Itaque relatio secundum *dici* et relatio *transcendentalis* solum differunt quoad modum significandi, quatenus posterior significat ordinem cum præcisione rei, prior vero ordinem, quatenus identificatum cum natura ordinata. Relatio prædicamentalis spectari potest, et quatenus est accidens quoddam substantiam afficiens, ut reliqua accidentia; et quatenus est accidens *tale*, id est, cujus totum esse et propria natura est ad aliud se habere; unde duplicem conceptum apud philosophos et theologos involvit, nimirum, conceptum *in*, quatenus inest subjecto, et conceptum *ad*, quatenus in propria ratione constituitur, et ab aliis distinguitur accidentibus per hoc, quod est *ad aliud* referri et ordinari.

Hæc porro relatio a transcendentali quoad duo præsertim discriminatur: 1.º quia transcendentalis rebus omnibus creatis congruit; nulla namque invenitur creata res, quæ aliquem respectum ad aliam in se non includat; at prædicamentalis in determinatis tantum rebus ex propria natura exigit existere: 2.º quia hæc postrema advenire potest rei præexistenti, ut paternitas homini, æqualitas columnæ: at transcendentalis, utpote in ipsa rei essentia inclusa, et ab eadem realiter non distincta, simul cum re incipit et desinit esse.

d) Ut relatio sit *prædicamentalis*, requiritur, 1.º ut distinguatur a subjecto, cui inest; nam si cum ipso identificetur, jam non quid relativum, sed quid absolutum erit, sive illud sit substantia, sive quantitas, sive aliud ex prædicamentis assignatis: 2.º ut sit relatio *realis*, et non logica seu *rationis*,

categoriae enim non rationis, sed realia entia habentur. Porro, ut relatio sit realis, quatuor requiruntur condiciones: 1.ª ut habeat subjectum reale: 2.ª ut ejus causa vel fundamentum sit etiam reale: 3.ª ut habeat realem terminum realiter a fundamento et subjecto distinctum: sic in paternitate homo-pater, qui est subjectum, est quid reale; similiter generatio vel nativitas, quæ sunt fundamentum; denique terminus sive homo-filius et est quid reale, et a nativitate et patre realiter distinguitur. Quod si aliqua ex assignatis conditionibus desit, relatio logica tantum seu rationis erit.

c) Sunt qui existiment, relationem prædicamentalem a fundamento realiter non distingui, sed oppido falluntur. Si quidem prædicamentalis et proprie accepta relatio, si categoriam constituit, et realis natura sit oportet (in categoriis enim non entia rationis, sed entia realia collocantur), et aliquid in suo conceptu includere, quo a ceteris categoriis vel generibus entium distinguatur. Ast vero, si relatio a fundamento non distinguitur, *specialem* et determinatam categoriam jam nequit constituere; siquidem indubium est, fundamenta relationum ad alias categorias pertinere et reduci, v. g., generatio ad categoriam actionis, extensio, quæ est fundamentum æqualitatis, ad categoriam quantitatis, etc. Ergo vel concedendum, relationem prædicamentalem a fundamento realiter distingui, vel inficiandum, relationem constituere specialem entis categoriam, ac proinde ullas existere reales relationes, sed omnes erunt relationes rationis.

f) Quia res, quæ relationem *fundat*, est quasi ejus existentiae ratio et causa, relationum pluralitas generica et diversitas ex pluralitate et diversitate fundamentorum exurgunt. Fundamenta porro relationum tria communiter assignantur: 1.º *unitas* et *numerus*, sive convenientia et disconvenientia; sic ex unitate vel convenientia quoad substantiam exurgit relatio *identitatis*, ex convenientia quantitatis *æqualitas*, ex disconvenientia *inæqualitas*: 2.º *actio* et *passio*, ut in relationibus causæ et effectus: 3.º *mensura* et *mensurabile*, quæ hic accipiuntur, quatenus significant id, a quo res speciem

desumit; quod enim dat vel determinat speciem rei, hujus naturam et *esse* quodammodo *mensurat*; sic domus determinationem formæ et esse recipit ab idea exemplari, quam artifex mente gerit, quæ proinde domus quasi mensura existit.

Dividi quoque solet relatio in *mutuam* et *non mutuam*. Prima est, cui altera respondet ex parte termini, ut paternitas, cui respondet filiatio. Secunda, dum unum tantum extremum relatione afficitur quoad aliud; ut creatura ad Deum quidem ordinatur, sed Deus non ordinatur ad creaturas. Quod si *mutua* relatio ejusdem sit rationis et nominis inter duo extrema, nuncupatur relatio *æquiparantiæ*, ut similitudo inter duos parietes albos; si secus, *disquiparantiæ*, ut relatio patris ad filium.

g) Quinque relationis proprietates assignari solent. 1.^a *Non habere contrarium*: 2.^a *Non suscipere magis et minus*, quandoquidem eadem relatio, qua relatio, intensionis aut remissioni non subjacet ex se, sed tantum ratione fundamenti, ut si albedo parietis augeatur: 3.^a *Invicem converti*: pater enim est pater filii, et filius est filius patris: 4.^a *Esse simul natura*, quatenus, nempe, relatorum unum sine altero existere nequit, ut pater, qua pater, sine filio: 5.^a *Esse simul cognitione*, quatenus unum relationis extremum, qua tale, non concipimus, nisi simul concipiendo aliud. Tres tamen postremæ proprietates soli relationi *mutuæ* congruere proprie videntur.

4.º *Qualitas*:

a) Sicut quantitas est modus, qui consequitur substantiam ex parte materiæ, ita qualitas eam consequitur ex parte formæ, unde etiam in substantiis immaterialibus reperitur. Definiri potest qualitas cum D. Thoma: *accidens dispositivum substantiæ vel in seipsa vel quoad operationem*. Dicitur *accidens*, ut distinguatur a differentiis essentialibus, quæ rem etiam modificant vel determinant, ut *rationale* modificat ac determinat animal, determinatione tamen essentiali, non accidentali. Proprium vero est qualitatis modificare vel determinare substantiam, ut bene vel male se habeat, vel in seipsa, ut sanitas, pulchritudo; vel in ordine ad operationem, ut

scientia, virtus, vitium, hominem perficiunt ac disponunt, ut bene vel male se habeat, congrue vel incongrue operetur.

b) Aristoteles, qui de qualitate fusè disseruit, quatuor bimembres species qualitatis admisit, quarum prima est *habitus* et *dispositio*: 2.^a *naturalis potentia* et *impotentia*: 3.^a *passio* et *patibilis qualitas*: 4.^a *forma* et *figura*. Quid sibi voluerit Aristoteles hic per formam et figuram, non satis constat, nec inquirere libet. Quod attinet ad tertiam speciem, describi potest: *qualitas alterationem sensibilem causans vel ab ea causata*. Sic immutatio, quæ a melle in lingua, a calore in manu producitur, pallor vultus ex metu, etc., hanc speciem qualitatis constituunt, quæ si citò transeat, ut pallor ex metu, *passio*; si vero permanenter adsit, ut pallor ex temperamento vel complexione, *patibilis qualitas* dicitur.

c) Majoris sane sunt momenti reliquæ species, quibus et nomen et natura qualitatis proprie congruunt. *Habitus* ergo est: *qualitas difficile mobilis determinans subjectum ad bene vel male se habendum*. *Dispositio* vero: *qualitas facile mobilis determinans subjectum ad bene vel male se habendum*. Nempe, videmus, substantiam ex seipsa non includere ea, quibus bene vel male se habet, bene vel male operatur, ut homo necessario non habet nec salutem, nec ægritudinem, scientiam vel errorem, vitium vel virtutem. Hujusmodi ergo qualitates, quæ homini advenientes ipsum modificant, ut bene se habeat vel operetur, dicuntur *habitus*, si vehementius subjecto inhæreant, ut sanitas ex perfecta complexione, virtus moralis vel ex iteratis actibus, vel ex Dei infusione profluens. Si vero entitas illa imperfectè et quasi instabiliter subjecto inhæreat, dicitur *dispositio*, ut moralis virtus, ex incepto exercitio profluens, scientia, quæ unam aut alteram minoris momenti veritatem complectitur¹.

¹ Verba illa *difficile mobilis* in definitione habitus posita, sumi possunt vel ex parte principiorum habitus, vel ex parte radicationis in subjecto per iterationem actuum. Si sumantur priori modo, omnis habitus disponit ad bene operandum, quia ea,

Habitus et dispositiones ordinis operativi, seu quæ subjectum disponunt ad bene vel male operandum, supponunt potentias seu facultates operativas, ut scientia intellectum, virtus et vitium voluntatem supponunt, hasque potentias determinant, ut congrue vel incongrue operentur. Hujusmodi ergo facultates constituunt secundam qualitatis speciem; ita ut si facultas agendi sit vicens et fortis, nuncupatur *potentia*, si secus, *impotentia*, ut visus in sene, intellectus in hebetis ingenii homine.

d) Qualitati assignantur tres proprietates, quarum prima est *habere contrarium*, quæ tamen non omnibus, sed aliquibus tantum congruit, præsertim habitibus et dispositionibus. Secunda, *suscipere magis et minus*, quæ aliquibus etiam tantum congruit; nam figuræ et potentiæ intensionem ac remissionem propriè non subjacent. Tertia, *fundare similitudinem et dissimilitudinem*.

5.º Sex posteriores categoriæ:

a) *Actio* est *actus secundus potentiæ activæ*. Et est vel *immanens*, si in ipso agente recipiatur, ut volitio, sensatio; vel *transiens*, si ad aliud subjectum, præsertim ad exteriorem materiam terminetur, ut percussio, scribere.

b) *Passio* prædicamentalis est *actus secundus potentiæ passivæ* vel *receptivæ*, ut percuti, comburi: unde *passio* definiendi etiam potest: *receptio actionis in patiente* vel *subjecto*.

c) *Ubi*, prout categoriam constituit, est *circumscriptio corporis per locum*. Dicitur *corporis circumscriptio*, ut ab hac categoria excludantur aliæ species *ubi*, ut *ubi per immensitatem*, quo Deus est ubique; *ubi spirituale*, quo spiritualis substantia creata vel definitur alicui loco per operationem, vel est tota in toto, et tota in qualibet parte, ut rationalis

quæ ad male operandum substantiam disponunt, ut error et vitium, non innituntur principiis immobilibus et necessariis, sed mutabilibus et instabilibus. Si sumantur posteriori sensu, habitus dici queunt etiam illæ qualitates, quæ ad malum se habent, dum intensius subjecto inhærent.

anima in corpore, cui substantialiter unitur. Itaque *ubi circumscriptivum* præsefert commensationem dimensionum locati cum loco. Ast *ubi spirituale*, quod etiam *definitivum* nuncupatur, præ se fert existentiam substantiæ spiritualis finitæ in determinatis rebus corporeis, ita ut simul non sit in aliis, nec *ubique*, sicut Deus. Quod quidem contingere potest vel *per operationem*, ut in Angelis, vel *per informationem*, ut in rationali anima respectu corporis humani.

d) *Situs* est *dispositio partium corporis locati in loco*, quatenus, nempe, locati partes partibus loci varie respondere possunt, ut homo, eundem retinens locum, potest stare, sedere, cubare.

e) *Quando est modificatio seu determinatio accidentalis rei, quatenus a tempore pendet et mensuratur*.

f) *Habitus* est *modus in corpore resultans ex circumpositione vestium vel armorum*. Sustineri posset, duas postremas categorias esse denominationes extrinsecas, ac proinde ex categoriarum numero expungendas esse ¹.

¹ Præcipuas recentiorum sententias circa categorias sic exponit. Caj. Sanseverinus: «Kantius, qui primus recentium mentes philosophorum ad categoriarum tractionem revocavit, categorias docuit esse formas subjectivas, quibus *ratio pura* ad triplex genus idearum, nempe *Dei, mundi, et animæ* assurgit, quibusque intellectus mundum phænomenicum, sive sensilem sibi construit, cum mundus noumenicus sive realis nos prorsus lateat. Herbartius eandem fere, ac Kantius, sententiam propugnavit.

Tennemannus vero, Hamiltonus, alique cum Laurentio Valla, aliter ac Kantius, contenderunt, categorias non aliud esse quam suprema rerum principia; unde ipsis in una metaphysica, eorum sententia, locus dandus est.

Heghelius vero edixit, categorias esse simul res et ideas, sive res ideas, propterea quod ipsæ non aliud sunt quam diversæ determinationes Ideæ-Entis, et, quandoquidem nihil est præter Ideam-Ens, ejusque determinationes, universam logicam, quam a metaphysica non distinguebat, in unica tractatione categoriarum consistere, contendit.

Saint-Hilaireus autem sententiam, quam ipse Stagiritæ tri-